

УДК 001(477)(091)

**В. В. Огієнко-Смирнова**

*Краєзнавець, м. Львів*

### **СПОГАДИ: ІВАН ОГІЄНКО — ТИТАН ДУХУ**

У статі передано особистий погляд авторки на віхи життєвого і творчого шляху Івана Огієнка, стверджується його посильний вклад у розвиток української духовності.

**Ключові слова і словосполучення:** жертовність, соборність, переклад Біблії, аристократ Духу.

#### **Вступ**

Спогади про нашого родича Івана Огієнка та про нашу численну рідню дають читачеві можливість зрозуміти, з якого родового коріння він походив і що гартувало характер цієї мужньої й трудолюбивої натури.

Мені здається, що народні міфи та легенди нерідко пророкують їхнє нове відродження. Як колись у древні віки відродилася згоріла птиця Фенікс, так і в теперішній час яскраво почали світитися лица на портретах наших забутих предків після того, як з них стерли патину забуття. І заіскрилися вони в красі своєї жертовності та відданості своєму покликанню.

Багато часу спілило відтоді, коли, нарешті, наукові праці Івана Івановича Огієнка повернулися на батьківську землю, за якою він тужив до останнього дня свого життя на чужині. В історію відродження нашої країни вписано й ім'я І. Огієнка, як професора-науковця, історика-державотворця, мовознавця, теолога-філософа та оборонця Православної віри. У цих іпостасях він був людиною вельми цільною. Без великого пафосу хочеться наголосити, що цей талановитий науковець мав свою тверду позицію, відстоював свої переконання. Його праці містили нові наукові думки, ставили нові проблеми. Спосіб подачі ним дослідницького результату мав популярну форму, яка була розрахована на більш широку аудиторію, доступну, як тепер кажуть, пересічному читачеві.

Досліджуючи історичні факти та явища як в українському мовознавстві, так і у створенні історії Православної української церкви, Іван Іванович дотримувався своєї методики дослідження, враховував обставини того часу, про які писав. Такий підхід підтверджував їх історичну правду, вводив у науковий обіг нові архівні та археологічні дані.

Значущою була його позиція щодо літературної мови та її естетичної вартості. Він об'єднував Західну Україну зі Східною однією соборною українською мовою, пропагуючи свою тезу — «Для одного народу — одна літературна мова». Основою ж української літературної мови, як для правопису, так і лексики, стверджував І. Огієнко, стала наддніпрянська полтавсько-київська мова.

Для публіцистики цього просвітительського діяча характерні прояви політичного мислення, з рисами національного державотворення.

Творчий доробок Івана Огієнка інтенсивно інтерпретується в наші дні. Про нього, напевно, будуть ще чимало писати цікавого та повчального, зокрема про те, як формувалися його погляди на політичні, церковні події та окремих діячів.

Це була багатогранна постать в своїх працях, він не піддавався спокусі йти на компроміси, стійко відстоював свої погляди.

Своїх моральних принципів він суворо дотримувався у державницькій політиці, так і у відстоюванні українського Православ'я. Він оминав спрощені та однобічні трактування явищ та діячів у своїх працях. Його сильна творча індивідуальність базувалася на енергійній сміливості, відвертій правді, на гострому слові. Все це що не раз непокоїло близьке оточення І. Огієнка, коли він захищав інтереси української громади і на чужині, і в далекій континентальній Україні.

Крім інтимної, громадянської чи політичної лірики, І. Огієнко відновив емоціонально-романтичну релігійну поезію, яка була занедбана за часів Москви та Варшави, чим збагатив нашу літературну і тематикою, і жанрами.

У еміграції І. Огієнка переслідували безперервні інтриги крикунів, завдаючи йому як матеріальної, так і моральної шкоди. Але він вистояв в цій духовній битві між добром і злом, які точаться в світі. А на прискіпливих опонентів реагував новими розвідками та монографіями.

Багато українських дослідників на основі архівних матеріалів вивчають та популяризують наукову діяльність І. Огієнка. Сподіваюся, мої спогади її дещо доповнять чи уточнять.

Спробую доповнити відомості про його родинні зв'язки з братами та сестрами. Вони пишалися ним, але часто несли на собі осудливий тягар з боку влади за свого знаного в еміграції родича. Але в душі вони знали, що родич був місіонером українського мовознавства та православного руху на чужині. Його місіонерська самовідданість та трудове завзяття поліпшувало умови існування людей на чужині, а сам він відчував моральну відповідальність за них.

Залишив своє земне життя та відійшов у вічність І. І. Огієнко, митрополит Української Греко-Православної Церкви в Канаді Іларіон, в середу 29-го березня 1972 р. у лікарні Мізерикордії м. Вінніпега (Канада).

Консисторія зв'язалася з дітьми — Анатолієм, Юрієм та Олександром, — які приїхали з Штатів на похорони свого батька. В останні хвилини життя Іларіона біля нього був присутній його секретар — Іван Похильчук.

На божественну Літургію з'їхалося все духовенство Української Греко-Православної Церкви в Канаді, а також були представники Церков інших конфесій. Похоронна церемонія відбулася в Свято-Троїцькому кафедральному Соборі м. Вінніпег. Труну несли вісім почесних носіїв з близького оточення митрополита. І ще багато інших друзів, мирян та офіційних осіб приїхало та прилетіло, щоб шанувати пам'ять особи, яка так доступно і чітко несла до них правду та Боже слово.

Похоронили митрополита Іларіона на цвинтарі Св. Воскресіння в православній секції Глен-Іден у Вінніпезі, де він буде вічно лежати під пристойним мармуровим надгробком.

Тут він знайшов свою нову Батьківщину, яка шанувала та цінила його, дала можливість спокійно працювати на науковій ниві і дала вічний притулок його наболілій душі.

Отакий пролог до життєвого шляху І. І. Огієнка, наймолодшого брата мого діда.

### ***Розділ перший. Етапи життєвого шляху Івана Огієнка***

Я думаю, що людина в своїх спогадах про родинні зв'язки не повинна замовчувати неприємні характеристики деяких осіб. Не треба соромитися називати речі своїми іменами, думати, чи комусь це сподобається, чи ні.

Цінність правдивості описаного лежить на совісті того, хто пише про відому людину, як її розуміє і відчуває в реальному житті. А сприймання цієї правдивості залежить від проникливої думки читача.

Щоб дати можливість читачеві одержати цікаві деталі про Івана Огієнка, я взялася за олівець і пройшлася стежками своєї пам'яті, занотувала почуте від батька, мами та сестри.

Перші свідчення про нашу родину та події, які в ній відбувалися, мають давню історію. За переказами, коріння роду Огієнків йде від предка козака Максима Огієнка, учасника Кліщинського повстання 1767-1770 рр. Після цих подій Максим Огієнко вимушений був переселитися з Лубенщини на Київщину, а саме в Брусилів, звідкіля й розрослося буйне віття огієнкового роду.

Батько Івана Огієнка був солдатом царської армії, брав участь у Кримській війні 1853-1855 рр. Мати його була простою селянкою з родини Петриченків (Татарчуків). За звичаєм, земляки (односельчани) давали один одному прізвиська, які називалися вуличними. Тож батько І. Огієнка мав прізвисько «Рулька», пов'язане з його кушнірством, тому що шкіри для кожухів після вичинки та опрацювання згорталися в рулон («рульку»). Ми всі були «рульківського кореня».

Його батько Іван мав вольовий характер, був високим, струнким, з русявим чубом, карими очима та з напруженими від роботи сильними руками, завжди умів рішуче відстоювати свої земні

права. Не дозволив брусилівським злодюжкам викрасти його «царський дарунок» — катеринку вартістю 25 крб. Вперте обличчя з рішучим поглядом очей приваблювало до себе навколишнє жіноцтво, але він поєднав своє життя зі смуглявою чорнобривкою Приською Петриченко. Вона була спокійною, набожною та люблячою матір'ю, виростила йому чотирьох синів та двох дочок. Виважений характер та непогане здоров'я давали їй силу долати життєві негоди, підступи невмолимій долі. Подружжя свято дотримувалося прабатьківської православної віри, виховували своїх дітей в повазі до неї.

Найменший Івась народився 15.01.1882 р., але через два роки осиротів. Втратив свого батька в 1884 р, він загинув зимою при заготівлі дров. Перелякані коні перевернули сани разом із дровами, під якими батько й опинився. Трагедія змінила життя Єфросинії. Вона втратила господаря, який піклувався господаркою та кушнірством, що давало добрий дохід родині. У дім зайшли нужда і холод. Малі діти — підлітки Василь, Михась та Івась — потребували опіки, дочка Палажка була на виданні, а син Федір та дочка Одарка мали вже свої сім'ї та господарства.

Тож двоє братів подаються до майстрів навчатися кушнірству, а сама мати ходить на працю в місцеву економію. Івась до 12-ти років також працює на бурякових плантаціях графа Тишкевича та на плантаціях хмело.

Школярем брусилівської школи Івась стане лише в 11-му віці. Любов до науки та засади християнського милосердя йому прищеплювали учитель Іван Сливка та священник Никанор Сташевський. Пляг до віршування та спостережливості щодо життя своїх односельців заохочували його до творчості. Поетична душа хлопчика виховувалася самою мальовничою природою батьківської землі, серед житніх полів, соснових лісів і чистих річок Київщини. Івась вигадував різні історії і описував їх у своїх ще не зрілих дитячих віршах. Перша літературна спроба Івася (стаття «Как живут крестьяне») була вміщена в журналі «Сельський вестник» (1897 р.). Це його перше друковане слово підніме питання самосвідомості сільської молоді. Мине час, і молодь візьме верх над старим, відкине нав'язування преси, ніби селянській молоді властива «чорносотенна ворожнеча».

Після закінчення школи у серпні 1896 року Івась, ніби на прощ, пішки з матір'ю йде до Києва і вступає до військово-фельдшерської школи. Його приймають на безплатне навчанням як сина солдата. Сини солдатів в ті часи, за кріпосного права, закріплювалися за військовими відомствами і після набуття військової спеціальності мусли служити в царській армії. Їх ще називали кантоністами — від назви пруських військових кантонів.

Фельдшерську школу Іван закінчив в 1890 р. з обов'язком відслужити помічником лікаря при Київському військовому шпиталі на психіатричному відділенні. Трьохрічна практика в шпиталі (1900-1903 рр.) дала можливість Івану зайнятися самоосвітою і з успіхом скласти в 1903 р. екстерном іспит в Острозькій класичній гімназії на атестат зрілості (матуру). Цього ж таки року він зали-

шає військову службу, і його зараховують до Київського університету Св. Володимира на медичний факультет. Водночас, як вільний слухач, він відвідує заняття на історико-філологічному факультеті університету, згодом його офіційно зараховують студентом цього ж факультету. Історія, мовознавство і література стають його улюбленими предметами.

Плеяда викладачів університету того часу — П. Світлов (богословські науки), С. Голубев (історія православної церкви), П. Кулаковський, Леціус (грека, латина), Ф. Кнауер (санскрит), українофіл В. Перетц, Т. Флоринський та ін. — формують його свідомість. Глибоке ставлення до навчання приведе його до прагнення дошукатись першоджерел української історії, мови, народу, церкви. І це, знаємо, йому вдалося зробити, бо згодом появилися його наукові праці про історію української мови та літератури, про історію Української Православної Церкви.

Київський університет Св. Володимира І. І. Огієнко закінчив 1909 року із дипломом 1-го ступеня, написавши кандидатську працю «Ключ Розуміння Іоанікія Галятовського». Після закінчення університету російське Міністерство освіти затвердило його професорським стипендіатом на кафедру російської мови та літератури лише в 1911 р., мотивуючи свою невизначеність до нього за його «український сепаратизм». У 1912 р. Іван Іванович стає приват-доцентом на цій же кафедрі, а в 1916 р. він уже як доцент викладає «Історію східнослов'янського наголосу».

Молодий доцент, виступаючи в 1918 р. в 6-ій аудиторії університету, зібрав оплески вже на своїй першій лекції з мовознавства при з'ясуванні поняття «Чи правильно поставлений наголос в «Полтаві» О. Пушкіна» у висловлюванні «молчит музика боевая» на другому складі?». Це були перші прояви його дослідницького мислення. Іван Огієнко стверджував, що предки українського народу мали своє власне «руське письмо» ще до прийняття християнства 988 р., про що натякали писані пам'ятки. Теоретичні висновки проф. І. Огієнка згодом були підтверджені лише після Другої світової війни археологічними розкопками, коли на Україні (у Києві), у Новгороді, у старій Рязані, у Гніздові та у Румунії були знайдені старі дохристиянські написи слов'янським письмом. Пильні спостереження над наголосами в слов'янських мовах переконали його, що український наголос ближчий до сербського, ніж до московського. Пізніше це було підтверджено його монографіями «Український літературний наголос» та «Історія східнослов'янського наголосу». Цим самим він довів, що наші предки ще і до хрещення киян, і до Костянтина та Мефодія вже мали своє письмо, свою духовну культуру. Костянтинове письмо називали глаголицею, і воно було подібне до грецької маніскули, а Мефодій склав по-новому слов'янські письмена, вигнавши з них латинську мову.

Перші яскраві спроби українізації суспільства появилися наприкінці 50-поч. 60-х рр. ХІХ ст., в часи лібералізації суспільно-політичного життя за Олександра ІІ. В Україні з'являються недільні школи, у СПб видається перший український журнал «Основа»

(1861-1862 рр.). З наступом реакції, викликаній польським збройним постановом 1863 р., появився Валуєвський циркуляр (1863 р.), який заборонив українську мову.

У часи Української Народної Республіки І. Огієнко виразно продемонстрував свою українську позицію. Йому вдалося в 1918 р. ініціювати створення кафедри української мови та літератури в Київському університеті. Крім того, він бере участь у створенні проекту «Кам'янець-Подільський український державний університет», у якому передбачалося викладання предметів українською мовою. Будучи призначеним ректором Кам'янець-Подільського українського державного університету (1918 р.) він розробляє структуру вузу, веде пошук добрих професорських кадрів та ретельно підраховує кошторисні асигнування.

Коректний та діловий І. Огієнко домігся, нарешті, від Гетьмана Скоропадського указу про відкриття Кам'янець-Подільського українського державного університету та своєї номінації на посаду ректора. Далекоглядність Огієнка-державника виявилася в тому, що він умів співпрацювати з усіма трьома державними формациями, дотримуючись принципу позапартійності (Центральною Радою, Гетьманом, Директорією). Його своєрідний центризм був направлений тільки для утвердження української соборності в усіх її сферах.

5 січня 1918 р. І. Огієнкові до ректорських обов'язків додаються ще й міністерські. Він стає міністром народної освіти та мистецтв УНР. 13 січня цього ж року молодий 36-ти річний І. Огієнко на 1-ій сесії Всеукраїнського Церковного Собору виголосить доповідь «Відродження української церкви», в якій акцентував вимогу розмоскволення богослужіння Православної Церкви на Україні. З часом до нових огієнківських міністерських обов'язків ввійде і нагляд за «всіма церквами та віросповідними громадами». Він дбає про розвиток українського театру на чолі з М. Садовським. Як міністр освіти та мистецтв допомагає капелі О. Кошиця.

22 січня 1919 р. І. Огієнко виконав почесне доручення В. Винниченка організувати Свято Соборності України. Три дні гули дзвони по всіх церквах України, але в Галичині вони не дзвонили. Була створена дивна Соборність: Галичина приєдналася, але з окремим галицьким військом, з окремим диктатором, з окремим навіть правописом. Ця паперова Соборність «хутко відцвіла, навіть не розцвівши».

І. Огієнкові належало співавторство «першого проекту української Конституції», зокрема розділу «Про освіту й релігійні справи» — проекту, що його підготувала Партія самостійників (соціалістів). У 1920 р. створив філіал Українського Червоного Хреста з метою організації дешевих їдалень для бідних дитячих притулків. Толерантність та матеріальну допомогу з боку І. Огієнка відчувало в 1919 р. українське греко-католицьке духовенство, яке масово прибувало до Кам'янця через переслідування польської окупаційної влади в Галичині.

Пізньої осені 1920 р. під натиском більшовицьких військ уряд УНР з державними, військовими та громадсько-культурними діячами вимушений був емігрувати в м. Тарнів (Польща). Туди самотужки до-

брався й І. Огієнко з вагітною дружиною та двома своїми синами. Так історична доля застала його, як утікача, залишити Україну.

У Тарнові з осені 1920 р. до літа 1922 р. він і надалі виконує свої міністерські обов'язки. До них додаються й ректорські, у створеному там Українському Народному університеті. Будучи відірваним від наукових бібліотек, Іван Іванович займався лекторством на різні теми та перекладами статей. Все це сприяло поживленню життя тамтешніх інтернованих українців.

Після від'їзду УНР в другу еміграцію І. Огієнко вимушений був повернутися до Західної України в містечко Винники (недалеко Львова), маючи на руках хвору дружину, двох синів та однорічну дочку. Родина Огієнків у Винниках оселяється у звичайній хаті господаря Дмитра Маркевича, але згодом митрополит А. Шептицький приймає Огієнків до одного із своїх приватних будинків (вул. Ходорівська, 15). Це була своєрідна його вдячність за християнську поміч І. Огієнка галицьким священикам у Кам'янець-Подільському.

Вчителювання Огієнка у Львівській учительській семінарії тривало до 31 липня 1923 р., тобто до того часу, коли закінчився його контракт, а новий шкільна кураторія з ним не продовжила. Це був період, коли в школах заборонялось вживати слова «українець», «український», натомість «русин», «руський». За період праці у Львові католицькі душпастирі та львівська поліція забороняють розповсюджувати серед населення книжки та брошури І. Огієнка українською мовою. Родині Огієнків у часи його безробіття матеріально допомагали І. Липа і його син Ю. Липа, проф. Барвінський та Товариство допомоги емігрантам. Разом з родиною Іван Іванович часто відпочивав в гостинному домі письменника А. Чайковського у м. Коломиї Він був його найліпшим другом.

Прискіпливість полонофілів з оточення А. Шептицького змушує його залишити Львів та переїхати до Варшави. З 1 лютого 1926 р. він офіційно підписує контракт і стає професором церковнослов'янської мови зі кирилівської палеографії, а згодом і відділу православної теології, з викладанням як польською, так і українською мовою.

Гоніння Огієнка з боку полонофілів продовжується і у Варшаві. Панок Заїкін, після щоденного обіду в господі Огієнків, «іде оповідати, про що чув і вивідав» у нього. Декан факультету митрополит Діонісій, росіянин за національністю, порушує проти нього справу, «вимагаючи, щоб І. Огієнко осудив свою діяльність, яко міністр ісповідань УНР». Зрозуміло з професурою це не мало нічого спільного. Цими думками він ділиться з львівським приятелем К. Студинським і нарікає, що його оббріхують та провокують. На фоні сімейних негараздів та професійних несподіваною розрадою для нього було присудження йому почесного звання доктора-філософії університетом ім. Масарика в м. Брно (Чехія).

У жовтні 1932 р. Іван Іванович був звільнений з Варшавського університету з причини «українського націоналізму» та за «спротив полонізації православних богословів». За час праці у варшавському університеті І. Огієнко написав і видав свої наукові праці: «Нариси

з історії української мови», «Константин і Мефодій», «Пам'ятки старослов'янської мови», «Українська літературна мова», «Фонетика церковнослов'янської мови», «Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян» та ін.

А перекладом Біблії з оригіналу гебрійської мови та Нового заповіту з грецької мови на українську мову він займався з 1932 по 1940 роки.

Після звільнення І. Огієнка з богословського відділу Варшавського університету з метою підбадьорення та моральної підтримки українського студентства ним був заснований журнал «Рідна мова» (1933-1939 рр.), а згодом і місячник «Наша культура» (1935-1939 рр.), які були закриті з приходом німців.

Журнали «Рідна мова» та «Наша культура» своїми редакційними матеріалами, тобто за змістом, були соборницького спрямування, не політизовані, а більш наукового характеру, і висвітлювали цілу низку тем: історію, літературу, мовознавство, педагогіку, етнографію, валеологію, археологію, філософію, право, мистецтво, театр, музику, архітектуру.

Редакційна наукова колегія запрошувала до співпраці діячів різних спрямувань. Шукаючи все нових меценатів, Іван Огієнко не полишав надію на популяризацію цих журналів. Перебував у тяжкому матеріальному становищі. Воно поглиблювалося ще й ігноруванням деякими церковними ортодоксами його запрошення до співпраці. Але з часом після виходу в світ Огієнкові часописи стають відомими в Європі, їх визнає українська громада.

У 1940 році після постриження в ченці та висвячення його з титулом архієпископа в Яблочинському монастирі І. Огієнко узяв в свої руки управління Православною церквою на Холмщині та Підляшші, на цьому клантику землі, висуненої клином на Захід.

Коли в 1941 році німці окупували Україну, вже в листопаді Собор Православної церкви в Україні вибрав Іларіона митрополитом на Київську катедру, але окупаційна влада не допустила його в Україну за допомогою «українських дорадників».

Архієпископ Іларіон осуджував нацистів за наругу над цивілізацією. Прикладом цього може бути його зустріч з люблінським губернатором, якому він відважився повідомити про нестерпне положення населення та духовенства на Холмщині, де поляки і так звані «фолькдойче» під покровительством німців знущалися над українцями. Вони мордували священиків, дяків, українську інтелігенцію, знищували їх сім'ї, проводили проти них агітацію. Атмосфера була небезпечною, але він про це заявив і представив владі мартирологію з незаперечними фактами. Але німці мовчали.

На Холмщині не допускалося розповсюдження української Біблії й Нового Заповіту в перекладі І. Огієнка — все було конфісковано та знищено. Багато огієнківських наукових праць не доходили до читача через вороже ставлення до нього чи із заздрості, чи із заборони його опонента декана варшавського університету митрополита Діонісія. «Поліція палили книги на Волині при допомозі тих,



хто був прикрашений золотими митрами», — так про ці дії говорив І. Огієнко. Моральний стан населення був гнітючий, відчувалася напруга і невизначеність і в самій консисторії на Данилівій Горі.

Пройжджаючи селами Холмської єпархії, І. Огієнко бачив на місці православних церков руїни і попелища, що нагадувало йому часи татарської неволі. Це був явний наступ католицизму на православ'я.

Віковічно Римська Церква була проти національних Церков, усунувши зі своєї богослужбової практики первісний термін «апостольської соборності». Це і привело з часом до створення нової ідеології, протилежної засадам Христової Церкви апостольських часів. І. Огієнко наголошував, що розвиток національної церкви, крім канонічної чистоти, має бути обумовлена ще і тривалістю традицій, які зберігають національні ознаки. Сприймання Бога рідною мовою відкидає універсалізацію обрядів. Апостольська церква в ранні історичні часи мала контакт з сімейним побутом простолюдина, уміла щиро заглянути в його душу, порадити та розтлумачити його сенс життя.

І. Огієнко не намагався і не ставив за можливе об'єднання Православної церкви з Греко-Католицькою, розуміючи відмінність в їхніх церковних канонах та догматах, від яких кожна із церков не хотіла і не хоче відмовитись. Він притримувався цивілізованого кредо та заповідей П. Могили про навчання українських священників в інституціях різних країн. Додамо, що П. Могила не бачив в Римі спасіння для України. Підвалини для Православної віри є Христові слова — «йдіть же і навчіться», а засадничими елементами католицької віри є «єдність і виключність». Тому і листувався з Римом з питання відкриття, крім московського колегіуму, свого — українського. Його толерантність з греко-католиками базувалася виключно на церковних засадах милосердя та порозуміння. 11 березня 1944р. Холмсько-Підляська єпархія нагородили І. Огієнка саном митрополита.

Друга світова війна наближалася до фіналу, і Холмська єпархія вимушена була збиратися до евакуації. А за два місяці до евакуації німці конфісковують архіпастирське послання Іларіона від 4 квітня 1944 р., що починалося словами «Сховай свого меча, бо всі, хто візьме меча — від меча і загине» (Матв. 26.52). Вже під гуркіт гармат відходив останній потяг на Варшаву, в якому їхав митрополит Іларіон, без грошей (рахунок був закритий німцями), без необхідних вжиткових речей, з однією валізою. І найдошкульнішу прикрість зробили йому недруги, коли для Холмської єпархії не надали вагону для вивезення бібліотеки, архівних справ, обрядової церковної атрибутики митрополита Іларіона, зате інші душпастирі завантажували в свої вагони свиней та корів. Так пішла в небуття частина історичних сторінок духовно-культурологічного життя 20-30-х рр. ХХ ст.

З Варшави до Австрії, через Словачію, група біженців добиралася на підводах, а через кордони переходили пішки, за що провідникам платив заощадженими австрійськими марками син Іларіона Анатоль. На кордоні зі Швейцарією біженці діждалися дозволу на проживання в цій країні за допомогою Лондонського Бритійського

Біблійного Товариства. Пройшовши необхідні санітарні процедури, були влаштовані в одному з пансіонатів м. Лозанни.

У Лозанні митрополит Іларіон і надалі займається науковою, перекладацькою та редакційно-видавничою діяльністю, одночасно виконуючи свої церковні обов'язки в православних єпархіях Австрії, Швейцарії. Пише спогади «На Голготі» про небезпечну душпастирську працю в Холмсько-Підляській єпархії в 1940-1944 рр. та низку поем.

1947 рік став переломним для наукового та церковного життя митрополита Іларіона. Після двох років життя у Швейцарії його запросили для нової душпастирської роботи парафіяни Свято-Покровського собору м. Вінніпега в Канаді, куди він прилетів 17 вересня 1947 року. Був тепло, з почесними ними прийнятий.

У Канаду І. Огієнко привіз тягар фізичних та моральних страждань, набутих в Європі. У Лозанні доктором Секретаном йому було зроблено дві операції, від яких він одужував вже в Канаді. По приїзді до Вінніпегу І. Огієнко організує видавництво журналу «Слово істини», який з народно-християнського місячника з часом стає всеканадійським журналом. Вищезгаданий журнал був консолідуючою силою для різних соціальних верств українського населення на чужині, заохочував до організації допомоги та рятування сотень українських церковних, державних, громадських та політичних діячів, письменників, митців від голодної смерті. Йшла інтенсивна координація пошуків рідних і пошуків свідомих кадрів для журналу. В грудні 1951 р. цей місячник передає естафету старій спадкоємиці — «Нашій культурі», а в 1953 р. журнал об'єднується в часопис «Віра й культура», який постійно інформував про культурно-релігійне життя СРСР, про закриття храмів, посилення атеїстичної роботи, про переслідування священників, подавав огляд періодики з усього світу.

Сумною звісткою для журналу була інформація про знищення в 1944 р. у Варшаві «Хронологічної канви Шевченківського життя» обсягом 3 тис. машинописних сторінок, «Наукової бібліографії з повним кодексом усіх офіційних документів про Т. Шевченка», «Повного опису майже всіх спогадів про Шевченка», автором яких був І. Огієнко.

Через журнал та свої послання Іларіон гуртує українську діаспору, організує допомогивий комітет для багатьох голодуючих скитальців.

8 серпня 1951 року надзвичайний Собор Української Греко-Православної Церкви в Канаді обрав Іларіона Митрополитом Вінніпегу і всієї Канади. При Соборі Св. Покрови активізують свою діяльність «Братство святого Андрія Первозванного», «Рідна школа», «Тризуб», «Боян», «Український народний університет», які займалися духовно-національним вихованням молоді. Митрополит Іларіон опікується Православною Духовною Академією, цією богословською школою, єдиною серед української діаспори. Колегія Св. Андрія стає асоційованою структурою Манітобського університету. Урочисте відкриття новобудови цієї колегії відбулося 4 липня 1964 р. Як завжди, Іларіон дбав про освітньо-виховний рівень сту-

дентів та їх матеріальне становище. Він мріяв перетворити Колегію на зразок Києво-Могилянської, але недуга митрополита в 1968 р. відібрала час для здійснення цього проекту.

Що було характерне для місіонерської діяльності Іларіона?

Проповіді й виклади, урочисті богослужіння носили глибокий зміст проповідничого Слова з особливими жестами, мімікою, інтонаціями голосу, вони збирали в храмі маси віруючих. Географія канонічних візитацій митрополита Іларіона свідчить, що його Слово доходило до найдальших закутків української діаспори в Канаді.

Ректорські обов'язки в Колегії митрополит Іларіон поєднує з діяльністю, спрямованою на консолідацію трьох Православних Церков американського континенту.

28-30 квітня 1960 року з його ініціативи у м. Вінніпег було укладено і проголошено акт духовного поєднання трьох церков — Греко-Православної у Канаді, Православної в США та Автокефальної на чужині. На XIII Соборі УГПЦ в 1965 р. Іларіон виступив з «Посланням в Україну», осудивши антигуманну діяльність радянських керівників щодо порушень свободи совісті та нищення високоцінних культурних архітектурних споруд.

У 1968 р. кілька недуг прикували митрополита Іларіона до ліжка, тому ним почали опікуватися українські організації — товариство «Волинь» і «Інститут Дослідів Волині». Він їм заповів свою наукову спадщину, бібліотеку та архів.

### **Розділ другий. Книгозбірні проф. Івана Огієнка**

Духовна спадщина, яку залишив нам науковець та архіпастир православної церкви І. Огієнко, — є великою. А також, треба зізнатися, є великі борги наші перед ним. Адже його заповіт «Любімо все своє рідне» не завжди виконується. Іван Огієнко залишив нам ще іншу спадщину — свої книги і рукописи.

Напевне, не тільки науковий світ, але й український народ мають знати, що у місті Вінніпег, столиці українців Канади, знаходиться світовий скарб науки — велика книгозбірня митрополита Іларіона.

Протягом історичного часу наш народ зберіг, проніс, увіковічив та залишив нам багато релігійно-духовних і матеріальних надбань. Згадаймо чарівно-безсмертне диво «Слово о полку Ігоревім», теплий мармур домовини Ярослава Мудрого, святу Софію, Святу Євангелію князя Острозького та багато пам'яток стародруків, надрукованих у Києві, Острозі, Львові, і які, на жаль, на рідній землі частково були знищені та заховані від народу в сховах, покритившись порохом. Але частину цих скарбів, а саме старі друки і рукописи, зберіг нам митрополит Іларіон.

Книгозбирання нашого народу має свою давню славу історію, починаючи зі згадок літописців про першу бібліотеку, створену в 1037 році князем Ярославом Мудрим при Софійському Соборі в Києві. Пізніше книгозбірні були започатковані і в інших містах. Чернігівський князь Святослав Давидович (Микола Святоша) зібрав

велику бібліотеку, яка лягла в основу Києво-Печерського монастиря. Князь Костянтин Всеволодович заснував книгозбірню у Володимирі на Клязьмі, князь Ярослав Осмомисл — в Галичі. Печерський чернець Григорій, він же князь Роман Ростиславович, навіть збіднів від купівлі книжок для своєї книгозбірні.

До переліку тих людей, які присвятили своє життя і майно створенню книгозбірень, історія записала в ХХ столітті й ім'я митрополита Іларіона. Серед приватних українських бібліотек книгозбірня митрополита Іларіона є найбільшою, оскільки книгозбірня має дуже важливі стародруки у великій кількості, тому і вважається найціннішою.

Як бібліофіл, проф. Огієнко свого часу зібрав велику книгозбірню у Києві, лише дещо з неї перевіз до Кам'янця-Подільського. У Кам'янці-Подільському професор знову зібрав бібліотеку до 4-х тисяч томів з мовознавства та літератури. Однак, незважаючи на те, що був ректором університету і міністром уряду УНР, він не мав змоги цю книгозбірню вивести собою і залишив її у Кам'янці-Подільському. Третю книгозбірню І. Огієнко створив у Варшаві з 16-ти тисяч томів. Це були, в основному, твори, відібрані для наукової праці. Четверту книгозбірню митрополит Іларіон почав збирати в Холмі, і всі книги з варшавської книгозбірні були перевезені в консисторію. Їх загальна кількість склала 20 тисяч томів. Коли ж із причини військових подій митрополиту Іларіону необхідно було залишити Холм, він знову перевіз книги до Варшави і здав їх до сховища Варшавської публічної бібліотеки. Тепер є відомості, що ця книгозбірня була перевезена до Краківської Академії Наук.

Отаким непередбаченим бібліотекарський шлях митрополита Іларіона, якому він віддав йому своє здоров'я та майно. Зібраний його цінний скарб, на жаль, залишився в Європі (в Польщі).

Після прибуття до Вінніпегу митрополит Іларіон знову починає збирати книги. Згодом книгозбірня нараховувала вже 15 тисяч томів. Такого у вільному світі ніхто не мав. Книгозбірня складається з найцінніших стародруків, рукописів, Євангелій, Міней, Требників XVI—XVII ст. У ній зібрані: історія мовознавства, літературознавство, історія України та слов'янських народів, красне письменство, книгознавство, палеонтологія, філософія, мистецтвознавство, богослов'є, виклади професора в різних університетах, рукописи, ікони, альбоми, архівні та історичні речі, листи видатних людей України та ін.

Праці проф. І. Огієнка знає увесь науковий світ, його книги знаходяться в багатьох університетах світу, з них дослідники черпають відомості для своїх наукових праць. Тому І. Огієнко залишиться Титаном творчого духу українського народу. В своїй праці «Історія українського книгодрукарства», яка вийшла з друку в 1925 р. у Львові, І. Огієнко відкриває нашому читачу істини, які мусимо знати і розуміти, а саме: рівень давньої української мови та книгодрукування на Україні був високим серед цілого православного слов'янського світу. Книгодрукування мало свою лексику в українському словотвірному оформленні. У цій розвідці І. Огієнко

схиляється до висновків, що приводом до появи книги українською мовою було прохання української громади 1491 р. до німецького друкаря Швайпольта Фіоля у Кракові видати кирилівським шрифтом Часословець і Осьмигласник, набраний українським правописом того часу. А постійне книгодрукарство для українських громад почалося в 1569 р. в Забудові на білорусько-українському пограниччі «московитином» Іваном Федоровим, який і був постійним та активним фундатором книгодрукарства на Україні.

Як справжній науковець, І. Огієнко звертався до своїх послідовників з пропозицією більш ґрунтовно з'ясувати питання про «українську приналежність» заблудівських та львівських друкарів до приходу туди І. Федорова. Визнавав, що він дещо поверхово торкнувся цього питання.

Інформацію про книгозбірні митрополита Іларіона (проф. І. Огієнка) взято мною з книги, виданої працівником вінніпегської консисторії Ф. Онуфрійчуком за редакційної допомоги проф. Я. Славутича.

Книгозбірна Святійшого Патріарха Іларіона після його смерті була передана Канадській державній бібліотеці, де й становить окремий відділ.

### Післямова

Науковий таланти І. І. Огієнка, його стиль написання наукових праць як з мовознавства, так і з історії церковного життя українського Православ'я залишили за ним репутацію стійкого гуманітарія.

Багатогранна спадщина, залишена ним, стала цінним надбутком і світової богословської науки. Його праці «Походження письма і літературної мови в слов'ян», «Наголос як метод вивчення стародруків», дослідження перекладних пам'яток («Крехівський Апостол») стверджують закономірність проникнення живої мови у богослужбові книги українського Православ'я. Він створив нову методологію в мовознавстві своєю «Наукою про рідномовні обов'язки», адресовану новим поколінням української держави. Діяльність І. І. Огієнка на ниві державотворення, як патріота-соборника, навчає толерантної співпраці з різними суспільно-політичними напрямками, партіями та рухами.

Вірність ідеалам соборності він демонстрував і своїми діями, будучи на посаді міністра освіти і мистецтв УНР, брав безпосередню участь у організації Свята Злуки 22 січня 1919 р. та укладанні державних документів (IV Універсалу, нової української Конституції).

Іван Огієнко (митрополит Іларіон) здобув світове визнання як перший науковий перекладач Біблії на українську мову (1962 р.).

Понад 60 років він віддав редакторській та видавничій справі, а також тісно співпрацював з Львівським НТШ, був почесним членом багатьох академій та наукових інституцій.

Тому, вважаю, найкращим визначенням таланту І. І. Огієнка в часи незалежної України є вивчення та популяризація його наукових праць. Науково-практичні конференції, присвячені його ді-

яльності, дають можливість накреслювати шляхи осмисленого використання його наукових праць в контексті сучасного розвитку гуманітарних наук.

Ряд ювілейних торжеств, присвячених 110-ти, 115-ти, 120-ти та 125-ти річницям від дня народження І. Огієнка, за участю відомих учених, етнографів, церковних діячів, працівників освіти дали старт літературно-мистецьким святкам в м. Брусиліві на Житомирщині — рідній землі ювіляра.

Для поглиблення процесів українського державотворення, між-національної та міжконфесійної злагоди за принципами заповідей І. Огієнка при Київському державному університеті імені Тараса Шевченка з 2001 року засновано Фундацію імені митрополита Іларіона (І. Огієнка), якою керує доктор філології, професор Микола Тимошик, а допомагала йому в цьому колишня співробітниця канцелярії митрополита Іларіона, президент видавничої спілки «Тризуб» шановна (вже покійна) Анна Фігус-Ралько до січня 2007 року. Фундація своїм новоствореним видавничим проектом «Запізніле вороття» повертає в Україні твори І. Огієнка, які були передані їй Консисторією УПЦ Канади та Інститутом Дослідів Волині — правонаступницями волі митрополита Іларіона.

Наш численний рід пишається тим, що з його коріння виріс такий талант — Іван Огієнко. Його велика працездатність, високі моральні принципи залишаються повчальними для нас.

Іван Іванович Огієнко не зібрав матеріальних скарбів — золота чи маєтків, а зібрав духовні скарби, передані нам з історичних та передісторичних часів. Не будучи аристократом за походженням, він був аристократом Духу в змаганнях за правду і долю свого народу.

The personal look of author on the landmarks of vital and creative way Ivan Ohienko is passed in the floor, it becomes firmly established him feasible contribution to development of Ukrainian spirituality.

**Keywords and combinations of words:** oblatoryness, collegiality, translation of Bible, aristocrat of Spirit.

*Отримано: 4.01.2010 р.*